

Lőcsei Pál mesternek kapcsolata volt világhírű kortársával, Vit Stovval, a krakkói székesegyház világhírű főoltárának szobrászával. Lőcsei Pál tanítványa volt a *matheoci* királysobrok (XVI. sz. első tizede) művésze, akinek Szent István szobrát tökéletesen biztos vonalvezetés, lendület, elegáns könnyedség, reneszánsz vonások jellemzik. A kompozíció mozgalmas, a redig páncélra könnyedén csapódik a hatalmas köpeny. A súlyos szakállal övezett arc energikus, fenéjét a magas korona is növeli.

Bibliográfia:

1. Kovács Éva: *Casua Sancti Stephani Regis*. Acta historiae Artium, 1958. 181-22. lap.
2. Dercsényi Dezső: *Az Esztergomi Porta Speciosa*. Budapest, 1947. Bogyay Dezső: *Iconographie de la Porta Speciosa*. Revue des études byzantines, 1950. 3. Czobor Béla: *A berni díptikon* (Archeológiai Értesítő 1890. 334-339. l.) Berkovits Ilona: *Illuminated manuscripts in Hungary* Corvina, 1969. 23. lap. Magyarországi művészet, szerkesztő Dercsényi Dezső — 1964. 141. lap. 4. Dr. Bächtold: *Bibliothek älterer Schriftwerke der deutschen Schweiz*, II. k. 5. Swavzenski Hanns: *Die lateinischen illuminierten Handschriften des XIII. Jhds*. Berlin, 1936. 157. ábra. 6. Divald Kornél: *Szepesvármegye művészeti emlékei*, Bp. 1906. 6. 1. Sansoni: *Encyclopedia Universale dell'arte*. Roma, 1958. 234-237. lap. 7. Dercsényi Dezső: *Nagy Lajos és kora*, Bp. 1941. 8. Lévárdy Ferenc: *Il leggendario ungherese degli Angio* Acta Historiae Artium, Bp. 1963. 9. Huszka József: *A mezőtelegdi templom freskója*. Archeológiai Értesítő, 1893. 10. Huszka József: *Csécsi falképek*. Archeológia Értesítő, 1890. 81. lap. 11. Radocsay Dénes: *A középkori Magyarország táblaképei*. Budapest, 1938. 12. Radocsay Dénes: *A középkori Magyarország faszobrai*. Budapest, 1967.

VAS JÓZSEF

SZENT ISTVÁN MISÉJE

A krónikások 1083-at írtak, amikor István király holttestét országos ünnepek keretében kiemelték a fehérvári kriptából, és az életszentségét igazoló két csoda után VII. Gergely pápa a szentek sorába iktatta. Azóta nemcsak jthton, hanem 1687-től külföldön is gyorsan terjedt a tisztelete. Bizonyítják ezt többek között az ünnepeire készült miseszövegek is.

Ismeretes, hogy a középkori misekönyvekben, az ún. sacramentariumokban a szentmise részei közül csak azok voltak meg, amelyeket a miséző olvasott. Tehát az áldozat liturgiája, kiegészítve a könyörgésekkel (oratio, secreta, postcommunio), valamint a bevezető és a befejező rítus. Az ige liturgiáját rendszerint külön könyvek (Lectionálék, Antiphonariumok, Graduálék, Evangelistariumok stb.) tartalmazták. Ezért Szent István miséjének történeti áttekintésekor a misekönyvekben kívül figyelembe kell vennünk az összes jelentősebb szertartáskönyveinket.

HÁROM KÓDEX VALLOMÁSA. A magyarországi miseliturgia legrégebb, XI. századi emlékeit mindössze három kútfő, a Hahóti-, a Szelepchényi- és az Oláh Miklós-féle kódex őrizte meg. Ezek közül az első a zágrábi, a másik kettő meg az esztergomi érseki könyvtár tulajdonában van.

A Zágrábban levő Hahóti-kódex hiányos állapotban maradt reánk. Tartalmát tekintve misekönyv. Névadója a Zala megyei Hahót község volt, mert az ottani bencés apátság számára írták 1073 és 1092 között. Zágrábba Szent László (1077-1095) idejében került, valószínűleg a püspökség alapításakor (1093). Ebben Szent István ünnepe már augusztus 20-án, a szentté avatásának évfordulóján van. Kezdetben nem volt kötelező a megülése, a szabolcsi zsinat (1092) azonban a parancsolt ünnepek rangjára emelte, Szent László törvénykönyve (I,37) pedig vigiliával látta el. Ettől kezdve a naptáraink piros betűvel írják, és az összes liturgikus kódexeink számon tartják. A latin nyelvűek: *Elevatio*, illetőleg *Transitus corporis Sancti Stephani regis*, a magyar nyelvűek pedig: *Zent Estuan királ halala*, vagy *Zenth Ystwan kiral napia* stb. néven emlékeznek reá.

A miséjének kezdettől fogva saját *oratiója*, *secretája* és *postcommunioja* volt, ami az akkori felfogás szerint *saját misét* jelentett, mert ellenkező esetben mindent a közösből (Commune Sanctorum) vettek, beleértve a három könyörgést is. Szent István miséjének könyörgései a 82. főlíon olvashatók, és arról nevezetesek, hogy lényegében kilencszáz esztendő óta változatlanok. Eredeti szövegük így hangzott:

Oratio. Deus qui beatum Stephanum Regem et confessorem tuum terreni imperii gloria coronasti et sanctorum tuorum societate sublimasti, presta quesumus, ut quem panonia meruit habere diuine religionis doctorem in terris, eum modo ecclesia tua mereatur habere defensorem in celis. P.

Secreta. Sacrificium, quod tue, domine maiestati offerimus, benignu uultu respice et intercessione beati Stephani regis et confessoris tui nos ab omnium inimicorum insidiis defende et premia eterne uite concede. P.

Postcommunio. Tuere domine famuliam tuam et quam per doctrinam beati Stephani regis et confessoris tui de tenebris ad ueram lucem conuertisti, eam post istius temporis decursum oblati sacrificii numine clementer perducas ad regna celorum. P.

Látnivaló, hogy az oratio értelem szerint, a secreta és a postcommunio pedig, a szórendtől eltekintve, szinte betű szerint megegyezik a mai propriumban levővel.

Vannak, akik azt állítják, hogy első szent királyunk legrégebb, XI. századi miséjéből ezen a három könyörgésen kívül más nem maradt ránk. Egyrészt, mert a Hahóti-kódexből hiányzik a Miserend (Ordo missae), amelyben az áldozat liturgiájának, valamint a mise bevezető és befejező rítusának a szövege volt leírva. Másrészt, mert az Esztergomban levő két evangéliumos könyvünk (Evangelistarium), a Szelepcényi — és az Oláh-kódex 1083 előtt készült. Szerintük tehát ezekben hiába keressük Szent István miséjének evangéliumát.

Úgy tűnik azonban, hogy ez a kizárólagos állítás nem felel meg a valóságnak. Tudjuk ugyanis, hogy az Árpád-kor folyamán a szentek miséit mindig a közösből mondták. Ott pedig a nem főpap hitvallók (Confessor non pontifex) ünnepeire a *Videte, vigilate et orate* (Mk 33,33-37) kezdetű evangélium van előírva. Nagyon valószínű tehát, hogy kezdetben Szent István ünnepén is ezt a szakaszt olvasták. Annál is inkább, mert néhány későbbi misekönyvben, augusztus 20-án ez szerepel. Következésképpen az eddigi véleményektől eltérően, első szent királyunk XI. századi miséjéből nemcsak az *oratiót*, hanem az *evangéliumot* is meg tudjuk nevezni.

ÚJABB KÜTFÖK ADATAI. Az említett három kódex adatainál sokkal többet tud felmutatni a XII. század végéről való, bencés eredetű Pray-kódex és a XIII. század első feléből származó, valószínűleg a pécsi egyházmegye számára készült Németújvári-misekönyv.

Az előbbi ugyanis nemcsak sacramentarium, hanem *Radó Polikárp* szerint liturgikus Collectaneum, tehát gyűjteményes mű. Az utóbbi pedig a legrégebb, magyarországi teljes misekönyv. Mind a kettőből látni lehet, hogy:

1. A szent király tisztelete nagyon népszerű volt a középkorban, mert a vigiliával egybekötött fő ünnepén kívül megülték a halála évfordulóját (augusztus 15-én), testének megtalálását (október 11-én) és III. István (1162-1172) uralkodása óta a Szent Jobb átvitelét is (május 30-án). Neki tehát őt, a többi szentnek pedig egy, legfeljebb két ünnepe van a kódexekben.

2. Az öt ünnep közül azonban csak négynek volt saját miséje, illetőleg oratiója, és ezeket az Árpád-kor folyamán az *In virtute tua* kezdetű közös misébe illesztették bele. A később keletkezett ötödik ünnepen pedig ugyanazt a misét mondták, mint a negyediken, mivel a tiszteletük tárgya is egyezett.

3. Hazánk miseliturgiája az Árpád-korban átmeneti jellegű volt. Vagyis a magyar püspökök által 1100 táján elfogadott római rítus még keveredett a korábban használatos frank eredetű, gallikán liturgia elemeivel. Érthető tehát, hogy az akkori Szent István-mise szertartása több helyen eltér a ma is használatban levő római rítustól.

Bevezető része a sekrestyében kezdődött hosszadalmas előkészületi és öltözködési imádságokkal. A lépcsőima első felét az oltárhoz menve végezte a miséző, miközben a kórus az *In virtute tua* (Ps. 20,2-3) kezdetű introitust énekelte. Az oltárhoz érve választott egyet a gallikán liturgiára emlékeztető, különféle Confiteor-típusok, feloldozási szövegek és bánatimák közül. A kóruson pedig

zengett a Kyrie. A Gloria intonálása után körültömjenzte az oltárt, és kézmosást végzett. Majd „Dominus vobiscum”-mal köszöntötte a híveket, és elmondta a szentmise könyörgését.

Az ige liturgiája ugyanazokból a részekből állt, mint ma. A szent leckét a Bölcsesség könyvéből (Eccl. 39,6-14) vették, és az istenfő ember erényei voltak felsorolva benne *Iustus cor suum...* kezdettel. Ezt követte a *graduálé* vagy lépcsőének, amelyhez a 111. zsoltár bevezető sorai (*Beatus vir...*) szolgáltatta a szöveget. Majd az evangélium, amelyben Szent Máté (24,42-44) a *Vigilate* szó ismétlésével ugyanazt az állandó éberséget sürgeti, mint Szent Márk a legrégibb Szent István-mise *Videte, vigilate et orate* kezdetű evangéliumával. Az ige liturgiáját szentbeszéddel és a *Hitvallás* elmondásával fejezték be.

Az áldozat liturgiájának részei közül leginkább a felajánlás tért el a mai rítustól. Egyrészt, mert hiányzott belőle a Lavabo-zsoltár a kézmosással. Másrészt itt történt a halottakról való megemlékezés a *Suscipe s. Trinitas* könyörgés után. De a különféle felajánlási imák, az *Orate fratres*-re adott hosszadalmas válasz is azt mutatja, hogy az áldozat liturgiájának ez a része szinte teljes egészében a gallikán rítus maradványának tekinthető. Ellentétben a *Prefáció*val és a *Kánon*nal, amelyet a római rítus szerint mondtak. Ezért a középkorban használatos tizenegy prefáció közül Szent István két augusztusi ünnepére a *De Beata*, a többire meg a *Communis* volt előírva. Saját prefációja a rendelkezésükre álló források szerint később sem volt. A kánonban a maitól mindössze egy lényeges eltérés mutatható ki, az Ürfelmutatás hiánya.

A Pray-kódex és a Németújvári-misekönyv szerint ugyanis a pap az átváltoztatás szavai után a kezében tartott szent ostyát nem mutatta fel imáadásra a híveknek, hanem letette az oltárra és így szólt: „Hic uere fit corpus Xti.” Most valóban Krisztus teste lett. Ugyanígy nyilatkozott a bor átváltoztatásakor is: „Hic uere fit sanguis Xti.” Térdhajtást azonban nem végzett sem a kenyér, sem a bor átváltoztatása után. Ehelyett újabb fohászimákkal juttatta kifejezésre, hogy Berengár téves tanításában nem hisz.

Az áldozás szertartása szintén vegyes típusú volt. Imáinak bőséges választéka ugyanis a gallikán, az *Ite missa est* és a *Placeat* imádság rövidebb változata viszont a római rítusra enged következtetni. A hívek megáldását a Pray-kódex írója nem említi, pedig Rómában ez is szokásban volt. Végül vegyesnek mondható a szentmise zsoltárokból és különféle könyörgésekből álló *Befejező része*, amelyet a miseruha levetése után, kezdetben az oltár előtt, később pedig a sekrestyében kiközösítés terhe alatt el kellett mondani a papnak.

Amint láttuk, az Árpád-kori misék liturgiájában kétféle rítus keveredett. A közöset, az egyszerűt szorgalmazó római és a változatosat, az egyéni kedvelő gallikán. Az Árpád-korra virradó humanizmus az utóbbinak újjászületését segítette elő. Ezért a XIV. századtól kezdve a magyarországi miseliturgiában nagy átalakulási folyamat ment végbe, amely természetesen a Szent István-mise történetében is új korszakot nyitott.

AZ ANJOU-KORTÓL TRIDENTIG. Ebből a három századból harmincnégy kézzel írott és körülbelül harminc fajta nyomtatott misekönyv (ősnymtatvány) maradt ránk több kiadásban, de elég kevés példányszámban. Ezek összehasonlításából első tekintetre látszik, hogy Szent Istvánnak mind az öt ünnepe nincs meg mindegyik misekönyvben. Továbbá, hogy a meglévők szertartása sok helyen eltér az Árpád-kortól, akár az ige, akár az áldozat liturgiáját vizsgáljuk.

1. Az ige liturgiájában végbemenő, többnyire szövegcserekből álló változások világjelenségnek mondhatók, mert nemcsak a hazai, hanem a külföldi misekönyvekben is előfordulnak. Nálunk a kialakulásuk valószínűleg az Anjoukor első felében fejeződött be, mert az 1363-ból való Soproni-misekönyv szerint már nem az *In virtute tua*, hanem az *Os iusti* közös misét mondják Szent István király tiszteletére. Ebbe illesztik bele ünnepeinek oratióit, és ez lesz a miséje 1632-ig, a magyar proprium megjelenéséig.

Magától értetődő, hogy a misetípussal egyidejűleg megváltozott a régi Szent István-mise első fő része, az ige liturgiája is. Eszerint az augusztus 20-i vigíliás ünnep új olvasmánya a *Dedit dominus confessionem...* (Bűnbánó szívet adott az Úr fiának...) kezdetű szakasz lett a Bölcsesség könyvéből. Evangéliuma pedig a messi földre utazó királyi ember (*Homo quidam peregre proficiscens...*) parabolája Szent Lukács (19,12-26) elbeszélése alapján. A lecke és az evangélium között levő zsoltárének, a *graduálé*, ekkor már felvette a mai, rövidebb alakját. Tehát nem az egész zsoltárt énekelte el a kórus, mint az őskeresztények

idejében, hanem csak néhány versét a hozzá tartozó kis allelujával (versus allelujaticus) együtt. A graduálé: *Domine prevenisti eum...* (Ps. 20,4-5), az allelujia pedig: *Justus ut palma...* (Ps. 91,13) szavakkal kezdődött. Míg az új offeratorium szövege a 88. zsoltár *Veritas mea...* kezdetű mondatából alakult ki.

2. Az áldozat liturgiájában levő újítások szintén külföldi eredetűek, és mindössze négy az említésre méltó közülük. Egyik az ún. *Proskomidia*, amely azt jelenti, hogy a misézők a bort és a vizet nem felajánlaskor töltötték a kehelybe, hanem közvetlenül a lépcsőima előtt vagy után, ahogyan a XIII. századi párizsi, illetőleg a későbbi dominikánus rítus előírta. Ez a szokás Nagy Lajos (1342-1382) uralkodása idején, az egyik Kassai-misekönyvünkben tűnik fel először, és hamarosan országszerte állandósul. A másik újítás az *Úrfelmutatás*, amelynek elvégzésére egyik Pozsonyi-misekönyvünk már 1341 előtt így figyelmezteti a papot: „Hic eleuet corpus domini.” Azután pedig: „Hic eleuet calicem...” Ebből mindenki láthatja, hogy nálunk kezdetűl fogva kettős Úrfelmutatás volt. Némelyik országban azonban a kehely felmutatása csak évtizedek múlva követte a szent ostyáét. A harmadik újítás az ún. „szent csend”, amelyre a pap áldozása és a *communio* („Beatus servus...”) elmondása között került sor. Ennek megtartását a Római-misekönyv a II. vatikáni zsinatig csak a papnak ajánlotta: „Quiescat aliquantulum in meditatione ss. sacramenti...” Áldozás után merüljön el kissé az Oltáriszentség imáadásában. A zsinat után azonban a hívek községére is kiterjesztették. Végül újítás mutatkozik a nép megáldásában, amely kezdetben néma, később bizonyára szöveges keresztvetéssel történt, de adatunk egyikre sincsen. Hazánkban a misevégi áldás első nyomtatásban is közzétett kötet szövege később, 1503-ban bukkan fel az Esztergomi-misekönyvben kétféle változatban: „In unitate sancti Spiritus, benedicat vos Pater et Filius.” Áldjon meg benneteket az Atya és a Fiú a Szentlélekkel egységben. A gyászmisékben pedig: „Deus vita vivorum et resurrectio mortuorum, benedicat vos in secula seculorum. Amen.” Áldjon meg benneteket az élők és a holtak Istene mindörökkön örökké.

Utolsó evangélium ekkor még nem volt. A *Befejező rítus* hálaadó imáit azonban el kellett végezni, de már nem a „kiközösítés” terhe alatt.

Könnyen megállapítható, hogy az eddig felsorolt újítások Szent István miséjében nem minőségi, hanem csak mennyiségi változást idéztek elő. Hiszen az áldozat liturgiájának csupán a cselekményén módosítottak. Az ige liturgiáját pedig az oratóiok kivételével a szövegcsereké után is a közösből (*Commune Sanctorum*) kellett mondani. Ez azonban, éppen a rendeltetése miatt, nem volt alkalmas sem Szent István, sem más szentek igazi énjének, származásának és sajátos lélektanúságának megvilágítására. Ezért az Árpád-kori miseliturgia humanista szemléletű átdolgozásához nélkülözhetetlenné váltak a szentek egyéniségével részletesen foglalkozó irodalmi alkotások, a saját himnuszok, szekvenciák és az alleluják.

Ezek felhasználása valószínűleg már a XIV. század elején megkezdődött, de adataink többsége a század második feléből való. A külföldi misekönyvekben ugyanis ekkor jelenik meg a húsvéti titok költőjének, Wiponak (990-1050) *Victimae paschali* kezdetű verse. *Gerson* (1363-1429), a párizsi egyetem világhírű tanára ekkortájt állítja össze az Oltáriszentség miséjét, beleillesztve szekvenciának Aquinói Szent Tamás örökszép himnuszát, a *Lauda Siont*. És nálunk is ekkor jelenik meg Szent István miséjében az első szekvencia, amelyet az ismeretlen szerzők tollából származó és szinte egyházmegyénként változó kis alleluják népes családja követ.

Az utóbbiak két csoportra oszthatók. A kéziratos misekönyvekben levők még kezdetlegesebbek. Rövid, litániaszerű megszólítások minden művészi érték nélkül. Ennek tipikus példája a legrégebb, Pozsonyi-misekönyvünkben olvasható: „Iste rex stephane miserere nobis.” De a fiatalabb, Esztergomi-misekönyvé sem mond többet: „Sancte rex stephane ora pro nobis famulis devotis.” Viszont a száz évvel későbbi nyomtatott misekönyvek kis allelujái már részletesen tájékoztatnak Szent István egyéniségéről, és költői invenció is található bennük. Ime két adat. Az egyik a Pécsi-misekönyvből (1499): „Sancte Stephane, hungarorum apostole ave doctor panonie, tu pro nobis ora clementer ad dominum.” A másik meg az Esztergomi-misekönyv 1484., 1486 és 1493 évek kiadásából: „Beatus rex Stephanus, qui fulges ut sol in celo, amplexens immortalitatem gaudens in eternum in paradiso.” Ó, boldog István király, te tündökölsz, mint nap az égen, és a halhatatlanság birtokában örökké örvendezel a mennyben.

Az ilyen és ezekhez hasonló adatok alapján az a felfogás vált általánossá a hazai kutatók között, hogy a kis alleluják kialakulása nálunk a XIV. századra tehető. Ezt az eléggé elterjedt véleményt azonban megcáfolta *Gábor Gyula* felfedezése, aki 1910-ben, Bamberg város könyvtárában, egy XIII. századból való szertartáskönyvben, a híres *Bambergi-graduáléban* talált egy Szent Istvánról szóló kottás alleluját, amely egykorú a bajorországi graduáléval. Szerinte ez vagy úgy került Bambergbe, hogy a graduálét a tatárjárás után, előttünk ismeretlen okból Magyarországra hozták, és itt varrták bele a kitépelt 34. lap helyére a Szent Istvánról szóló részt; vagy pedig úgy, hogy egy magyar származású szerzetesi közösség használta Bambergben. Az alleluja kottája nagyon elmosódott, a szövege azonban jól olvasható: „Alleluja De s(ancto) stephano rege: Sanctissime confessor dominij Ungarorum pater et rex stephane intercede pro nostra omniumque salute...” Istennek szent hitvallója, magyarok királya és atyja, István, járj közben mindnyájunk üdvösségéért.

Kétségtelen, hogy ennek az allelujának a hangjegyei a magyar zeneirodalom legrégebb emlékei közé tartoznak, ritmikus prózában írott szövege pedig önálló költés valamelyik magyar szerző tollából, de a legnagyobb értéke mégis az, hogy dokumentum! Bizonyágtétel arról, hogy Szent István miséjének a XIII. század közepén már nemcsak saját oratiója, hanem saját graduáléja is volt kottás allelujával, amelyhez egy évszázadon belül saját szekvencia is járult.

A szekvencia szó a latin „sequor”, követni igéből származik. Eredetileg olyan prózai szöveg volt, amely a kis, illetőleg a nagy alleluja utolsó a hangjának dallamos elnyújtását követte. Később Európa legtöbb országában a szentekről és a hittitkokról szóló önálló költeményeket is felhasználták szekvenciának. Ezek közül a középkori angol és francia misekönyvek 163-at, a lengyelországiak 164-et őriztek meg. Olaszországban viszont csak négy volt, Spanyolországban pedig egy sem. Nálunk nyolcvanra tehető a számuk, és ebből négy a magyar szentek dicséretét hirdeti.

Szent István miséjében az Anjou-kortól a tridenti zsinatig (1545-63) a *Corde voce* kezdetűt használták, amelynek könnyedén hullámzó trocheuszai ünnepélyes, meleg hangulattal árasztották el a Pannónia megtérésén és a magyar erkölcsök megszilárdulásán örvendező névtelen költő versét.

Corde uoce mente pura
solvens deo laudis iura,
Ydolorum spreta cura
letare pannonia...

*Tiszta lélek, szív és ajak
Istenünknek hálát adnak.
A bálványok veszte miatt
Örvendhetsz Pannónia.*

A tridenti zsinatot követő miseforma alapján a sokszáz szekvencia közül mindössze öt (Victimae paschali, Veni Sancte, Lauda Sion, Dies irae, Stabat Mater) került bele az V. Pius által 1570-ben közzétett és a II. vatikáni zsinat-ig használatban levő misekönyvbe. Érthető tehát, hogy Szent István miséjében négyszáz éven át nem volt szekvencia. De az is érthető lett volna, ha a II. vatikáni zsinat visszaállítja első szent királyunk miséjének ezt a minden bizonynyal magyar szerzőtől származó, középkori himnuszát.

Ilyen előzmények után nyilvánvaló, hogy az Árpád-korban római alapokra helyezett hazai liturgiánk az Anjou-kortól Tridentig több forrásból táplálkozott, de mindegyiktől függetlenül, önállóan fejlődött. Ezért találoan nevezte el *Dankó József*, a kiváló liturgiátörténész római-magyar rítusnak. Ez azonban csak háromszáz évig tudta megőrizni önállóságát. A tridenti zsinat után az történt vele, amit a magyar püspökök már Kálmán király idejében, az 1100 körül tartott nemzeti zsinaton kértek: beleolvadt a római rítusba, és ezáltal újabb, négyszáz évig tartó korszak kezdődött a magyarországi miseliturgia történetében.

TRIDENTTŐL NAPJAINKIG. A tridenti zsinat liturgiareformjára két okból volt szükség. Egyrészt, mert a középkorban Európa-szerte olyan szövegek, imák, illetőleg cselekmények is meghonosodtak a szentmise szertartásában, amelyek az ősi liturgia szellemének nem feleltek meg. Másrészt a szentmise eredeti jellegét csak egységes liturgiával és egy holt nyelvnek, a latinnak kötelezővé tételével lehetett megvédeni. Ezért a zsinat 1562-ben bizottságot állított össze, amelynek az volt a célja, hogy a legjobb kéziratok alapján az 1100 körül átvett római rítust megtisztítsa az időközben hozzátapadt idegen, vagy kevésbé értékes elemektől. Ez a munka V. Pius idejében (1566-72) fejeződött be, aki az új misekönyvet

1570 nyarán, *Quo primum* kezdetű bullájával a világegyház számára kötelezővé tette. A pápai rendelet értelmében az új misekönyv rítusára fokozatosan kell áttérni, de sem hozzáadni, sem elvenni belőle nem szabad.

Ez a zsinati döntés nem vonatkozott a kétszáz évnél régebbi szokásokra. Következésképpen hazánk középkori miseliturgiájára sem. De az esztergomi érsekek: *Oláh Miklós* (1493-1568), *Forgács Ferenc* (1566-1615), főképpen pedig *Pázmány Péter* (1570-1637) rögtön felismerték, hogy az egységes liturgia és az egységes liturgikus nyelv nemzeti összetartó erőt is jelent a három részre szakadt ország területén. Ezért mindent megtettek a római rítus meghonosítása érdekében. A fő érdem Pázmányé, aki ebben az ügyben a „valamit valamiért” (dout des) elvét alkalmazta. Egyrészt ugyanis az országgyűlési rendek bevonásával azt kérte a pápától, hogy Szent Adalbert és Szent István miséjét vegye fel a Római-misekönyvbe, vagyis tegye kötelezővé hazánk határain kívül is. Másrészt őt tartományi zsinaton elnökölt, hogy a magyar püspökökkel, a háromszáz éves hazai liturgiánk feláldozása árán is, elfogadtassa a római rítust. Az eredmény az lett, hogy a zágrábi káptalan kivételével a többi egyházmegye küldöttei beleegyeztek. De ennek fejében azt kérték a Szentszéktől, hogy a magyar szentek miséit és zsolozsmáját továbbra is megtarthassák. Amennyiben Róma ezt megtagadná, visszatérnek a régi rítushoz. Ismeretes, hogy VIII. Orbán pápa 1631-ben örömmel teljesítette Pázmányék kérését, 1632-ben pedig értesítette a primást, hogy Szent István magyar király ünnepét az egész egyházra kiterjesztette. Ettől kezdve természetesen a Szent István-mise története is két ágra szakadt.

Külföldi történetét hivatalosan innen számítjuk. A gyakorlatban azonban — több mint ötven évig tartó huzavona után — csak 1687-ben kezdődött, amikor XI. Ince (1611-1689) pápa Szent István külföldi ünnepét, Budavár visszafoglalásának (1686) emléknapjára, szeptember 2-ra tette, miséjéül pedig a középkori *Os iustit* jelölte ki, de természetesen a tridentin zsinaton újjászervezett liturgiával.

Az újjászervezés azt jelenti, hogy vettek el belőle, de adtak is hozzá. Hozzácsatolták a *Iudica* zsoltárral bővített lépcsőimát és az utolsó evangéliumot. Ezt a kettőt évszázados középkori gyakorlat alapján V. Pius vette fel a Római-misekönyvbe és a II. vatikáni zsinatig hagyták benne. Viszont az ige liturgiájából kimaradt mindaz, ami magyar vonatkozású volt. Így a szekvencia, amelyet nem is pótoltak; a graduáléhoz tartozó saját alleluják, amelyek helyett ezentúl a közöset kellett mondani. Sőt az ősi könyörgéseket is átalakították. Az evangélium megmaradt ugyan, de az új olvasmány (Beatus vir...) már a közösből került ki. Az áldozat liturgiájából pedig kihagyták a proskomidiát, mert nem mindenütt honosodott meg. Az Ürfelmutatás és a szent csend viszont megmaradt, mert mindenütt elterjedt a középkor folyamán.

Szent István miséjének ettől a külföldi szövegétől a magyar propriumban levő csak annyiban tér el, hogy ami külföldön introitus (*Os iusti*) volt, itthon némi változtatással graduálé lett, és fordítva. Az itthoni oratio azonos a külföldivel, de a secreta és a postcommunio a Hahóti-kódexből való. Az offertorium szövege nem azonos, de a communio és a többi szövegrészek szó szerint egyeznek a tridentin misekönyvben levőkkel, bizonyosságul annak, hogy Pázmányék kérését nem teljesítette Róma. A magyar szentek miséje és zsolozsmája nem tarthatta meg régi, középkori liturgiáját.

Négyszáz év múlva, a II. vatikáni zsinaton ismét újjászervezték a miseliturgiát. Feloldották a tridentin merevségeket, és ünneprendezést hajtottak végre. Ennek következtében Szent István külföldi ünnepe augusztus 16-ra, mennyei születésnapjára került. Miséjét pedig hazánk határain kívül szabadon választhatják a *Commune Sanctorum* hat szövegtípusa közül a korábbi könyörgésekkel.

Hazai ünnepei közül csak kettő maradt meg, az ősi augusztus 20-a és a Mária Terézia idejében újra engedélyezett május 30-a, a Szent Jobb tiszteletére. A fő ünnep miséje egészen új és sikeresnek mondható összeállításban került a hívek elé, mert minden része jellemző Szent Istvánra és korára. Az introitus „Beata gens”-nek mondja a magyarságot. Az olvasmányból (*Pét* 4,10-15,18-27) Szent István *Intelmeit* lehet hallani. Leckéje (*Ef* 4,17-24) a pogányságunkból való megtérésünkre utal. Evangéliuma (*Mt* 7,24-29) pedig az egyház kösziklájára épített országot, a „Beata gens” lakóházát juttatja eszünkbe. Örömünkre szolgál, hogy a miséjéhez saját prefációt szerkesztettek, de ugyanakkor fájjaljuk az ősi szekvencia és a sok szép alleluja sorsát.